

► 1 Julio, 2017

MÓN ANTIC

ESPECTACLE AL NATURAL

El teatre de Delfos, del segle IV aC, està construït al vessant de la muntanya, sobre el santuari d'Apol·lo, i oferia als seus 5.000 espectadors una vista espectacular. A baix, estàtua de la musa del teatre tràgic, Melpomene.

Sense els grecs antics no podríem parlar avui de democràcia, ni de jocs olímpics, ni de... teatre. Efectivament, l'art dramàtic forma part del llegat d'aquesta cultura clàssica, i si en volem buscar l'origen, el trobarem ja en els períodes més arcaics. Aleshores, els grecs antics solien fer festes rituals en què es disfressaven, es pintaven la cara i el cos, cantaven i ballaven i recitaven versos, i hi havia qui duia màscares i banyes i vestia pells en al·legoria dels sacrificis de toros o cabres. Els grecs van elaborar aquests rituals, fins al punt que van crear veritables representacions dramàtiques que són la base de l'art del teatre.

DISBAUXES SAGRADES

Concretament, es considera que l'origen de l'art dramàtic és a les disbauxes dionísiaques d'Atenes. Al mes de *game-lion* (que començava a la primera lluna nova del nostre mes de gener i acabava amb la de febrer) tenien lloc en aquella ciutat les Lenees, festes en honor del déu Dionís orgiàstic, el del vi, el sexe desenfrenat i la bona vida. Protagonitzades per les *lenes*, les prostitutes de la ciutat, en aquesta festa es ballava de manera frenètica i es consumia vi desmesuradament. Poc després, al mes d'*elafebolion* (març-abril), se celebraven les grans Dionísies, i aquí la disbauxa era descomunal. Durant sis dies ressonaven alegres himnes bàquics, es bevia i es ballava dia i nit, i es feia una gran processó encapçalada per portadors de grans fal·lus que desfilaven amb solemnitat cap al santuari de Dionís, situat a la base de l'acròpolis.

L'ORIGEN DE LA COMÈDIA

Un dels punts àlgids de les Lenees i les Dionísies era el *komos*, el moment tumultuós en què els participants de la festa, banyats de vi, es reunien en comparses que s'enfilaven en carros i recorrien carrers i pobles cantant i etzibant al públic acudits, sarcasmes i paraules obscenes, prodigant libacions i desordres, amagats rere màscares fetes amb escorça d'arbre. Aquest *komos*, el col·lofó alegre, burlesc i bulliciós, serà l'origen de la comèdia.

També en aquest marc festiu es cantaven ditirambes, poemes en honor de Dionís. Ja des del segle VIII aC tenim coneixement de l'existència de compositors de ditirambes, com Arquil·loc de Paros, que es vantava de ser el millor improvisador d'aquests cànctics, que després es compondrien perquè fossin interpretats per un cor. Un segle més tard, Arió de Corint va fer que els espectacles transhumants i de carrer se circumscriguessin en un lloc fix i va col·locar el cor en un espai circular entorn d'un altar, a cel obert, que serà

Els antics grecs van convertir els seus rituals més arcaics, plens de balls, disfresses i recitals, en veritables representacions dramàtiques. Viatgem 25 segles enrere per descobrir com eren aquelles primeres obres de teatre, de la mà dels inventors del drama i la comèdia. PER MONTSE ARMENGOL, AMB L'ASSESSORAMENT D'ISABEL RODÀ

► 1 Julio, 2017

El teatre grec es feia amb tres actors i un munt de personatges muts que prestaven la seva presència. Tots els papers, ja fossin infants o dones, els interpretaven homes

el precedent del recinte teatral. També es van començar a cantar i ballar ja no ditirambes de lloança, sinó peces compostes per a cada ocasió que narraven històries dels déus i herois, deslligades de les alabances originals a Dionís (per això a l'antiga Grècia es va popularitzar una frase feta que s'aplicava a tot allò que no tenia relació directa amb els afers que es tractaven o es debaten: "Què hi té a veure, això, amb Dionís?").

Encara un segle després, s'atribueix al poeta Tèspis una novetat cabdal: la introducció d'un personatge que actuava en antagonisme respecte del cor, amb qui establia un diàleg. Aquest protagonista, que actuava elevat amb sabates de plataforma i perruques altes, solia representar un déu o un heroi i interpretava un monòleg en mode de narració lineal; de vegades interpretava diversos papers, i llavors en tenia prou de canviar de màscara —curiosament, la paraula grega que designava la màscara significa avui *persona*. El cor, d'una dotzena de membres, funcionava com un personatge col·lectiu que s'alternava amb la veu d'aquest intèrpret solista. Com un grup anònim, prenia part en l'acció interessant-se per la sort dels personatges que desenvolupaven la història i donava lliçons de moral, de prudència, de moderació i de seny. Era, aproximadament, l'element democràtic que responia als actes dels déus i dels herois a la manera de la veu del poble, o de la humanitat, expressant els temors, les esperances i els judicis del públic.

SENSE DONES A L'ESCENARI

Més endavant, el nombre d'actors es va elevar a dos i Sòfocles va incorporar el tercer actor en escena que enriquia les situacions i permetia donar més complexitat i profunditat a les obres. Però en el decurs de la seva història, en el teatre grec no es va passar d'aquí. És possible que cada actor triés una especialitat (protagonista, deuteragonista o tritagonista). En canvi, els personatges muts, que només prestaven a l'escena la seva presència, eren il·limitats.

En tot cas, tots els papers, inclosos els d'infants i els femenins, els interpretaven sempre homes, perquè la

societat grega limitava l'accés de les dones a l'activitat pública. Èsquil i Sòfocles hi van aportar també els decorats pintats i la maquinària per simular efectes. Però sobretot va ser el seu enorme talent, juntament amb els d'Eurípides i d'Aristòfanes (vegeu desglossat), el que va fer néixer el teatre.

Durant molt de temps, van coexistir les festes primitives, rústiques i alegres, amb les comparses de comedians bulliciosos, als llogarrets, en paral·lel a aquest teatre més modern i pausat, ubicat ara ja en teatres, a les ciutats. I de mica en mica les representacions primitives van caure en desús, perquè eren vistes com massa grolleres i turbulentes, i va triomfar el teatre amb els diferents gèneres.

CONCURSOS PER TRIAR LES MILLORS OBRES

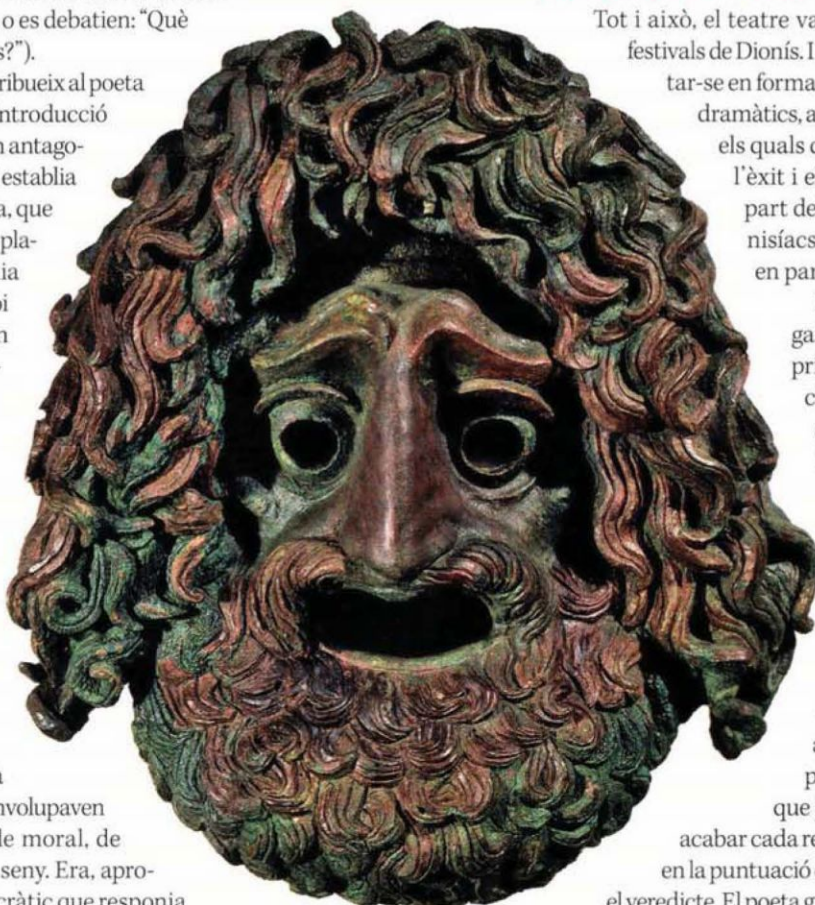
Tot i això, el teatre va continuar sempre lligat als festivals de Dionís. I tenia la peculiaritat de presentar-se en forma de competició. Els certàmens dramàtics, amb els seus codis i normes i en els quals diversos poetes es disputaven l'èxit i el premi, van passar a formar part del programa dels festivals dionisiacs com un punt fort de la festa en paral·lel als balls i processons.

Els concursos es podien allargar diversos dies i començaven a primera hora, per la llarga duració de les obres. En primer lloc, s'oferia un sacrifici i es feien libacions davant l'estàtua de Dionís. Se sortejava entre els dramaturgs —tres per a la categoria de comèdia i tres per a la de tragèdia— l'ordre de les representacions i, en funció d'aquest, un herald els anava cridant.

A cada dramaturg se li havia adjudicat prèviament un cor, però els actors els aportava ell, que ja tenia els seus fitxatges. En acabar cada representació, els jutges escrivia en la puntuació en una tauleta i es proclamava el veredict. El poeta guanyador i l'actor protagonista eren coronats amb heura, se'ls concedien, com a premi, honors militars, i en sortir del teatre, oferien un banquet. Avui es conserven llistes de guanyadors, talment com una llista dels Oscars de fa dos mil·lennis i mig.

El vestuari, els decorats, els costos de la formació del cor, els músics i tota la resta encarien molt les produccions teatrals, que anaven a càrrec d'individus rics (*chorega*) que les pagaven com una forma d'impost i que guanyaven també bona fama en cas que els seus patrocinis fossin premiats: s'erigia en el seu honor una columna amb el seu nom inscrit i un trípode de bronze al capdamunt. De fet, aquests productors no s'estaven de res, i a vegades vestien el cor amb robes daurades i corones d'or.

El concurs era tan important que un cop acabat, tot el públic, reunit en assemblea popular en el mateix teatre,

AURIMAGES

FAÇ GROTESCA

Les màscares cobrien tot el cap i solien ser de fusta, de papir o de tela enguixada i emmotllada a les faccions de l'actor.

ENTRE BASTIDORS

Aquest mosaic de la Casa del Poeta Trágic, a Pompeia (segle II), mostra una colla d'actors assajant i preparant-se per a la funció just abans de sortir a l'escenari.

EL RECINTE DEL TEATRE**LA FÀBRICA DE SOMNIS DE L'ANTIGUITAT**

Les primeres representacions de l'antiguitat no necessitaven gaire infraestructura: només calia una esplanada a l'aire lliure, on el cor fes el seu recital i els seus balls entorn d'un altar, davant del públic assegut en bancs de fusta.

LES GRADES I EL COR

Quan Tespis va introduir l'actor que dialogava amb el cor, es va disposar una plataforma de fusta elevada per donar-li protagonisme, i el cor es va situar d'esquena al públic en un espai semicircular,

l'orkhestra. Els espectadors seien en bancs de fusta situats en línies concèntriques entorn del cor. És a dir, com en els teatres actuals, amb la diferència que el teatre grec sempre va ser a l'aire lliure.

LA LLOTJA

A les graderies (*théatron*) alguns seients indicaven distinció de categoria: la *proedria* o els de la primera fila, els únics que tenien reposabraços, estaven reservats a magistrats, sacerdots, generals, ambaixadors estrangers i als personatges als quals s'atorgava el privilegi en reconeixement dels

seus serveis a l'Estat. La localitat central, la més distingida, estava reservada al sacerdot de Dionís.

L'ESCENARI

En l'escenari (*proskénion*) se situaven els decorats, muntats sobre artefactes movibles. A l'esquerra se simulaven els murs de la ciutat on transcorria la història. A la dreta, paisatges de camp, muntanyes o platges. D'una banda i d'una altra entraven els personatges, mentre que els protagonistes entraven pel centre de l'escenari. La part posterior de l'escenari acabava en una

paret que es cobria de decorats pintats (una invenció de Sòfocles) i que el separava de la *skênè*: els camerinos dels actors, els guarda-robes i els elements d'atrezzo.

ELS ARTIFICIS

Entre els ginyes d'efectes especials hi havia plataformes rotatòries per fer aparèixer i desaparèixer personatges; sistemes de grues, cordes i politges que feien volar carros i cavalls alats; artificis per simular llamps i llampecs i mars encabritats, i trapes al terra per on sortien a escena espectres i ressuscitats.

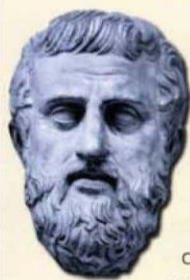
ELS DRAMATURGS MÉS GRANS

ELS QUATRE REIS DE L'ESCENA

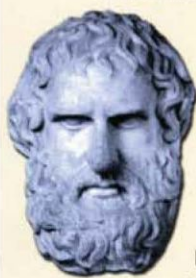
1 ÈSQUIL (525–456 aC).

El polèmic. Al llarg de més de quaranta anys, es calcula que va escriure noranta obres, de les quals només 7 es conserven senceres. Es va situar en el cim de la popularitat i del prestigi, però va patir nombroses querelles i disputes. Una de les més conegudes va ser en l'ocasió en què en el públic va interpretar unes paraules del poeta com una irreverència contra la deessa Demèter.

Èsquil va ser portat als tribunals per blasfem, però no el va salvar l'art, sinó la guerra, ja que era considerat un heroi de les batalles de Maratò i de Salamina.

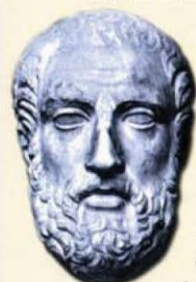
2 SÒFOCLES (496–405 aC).

L'innovador. En la joventut va ser actor; si va deixar d'actuar va ser, segons Plutarc, perquè la seva veu no era prou potent. Va ser un intel·lectual admirat pels seus contemporanis pel seu talent artístic; va escriure més d'un centenar d'obres, de les quals només es conserven completes 7 tragèdies, i va vèncer en 24 certàmens. Sòfocles també va ser un teòric i un innovador del llenguatge teatral: va incorporar el tercer actor i va ampliar el cor a 15 membres. *Antígona*, *Èdip rei* i *Electra* són les seves obres més cèlebres.

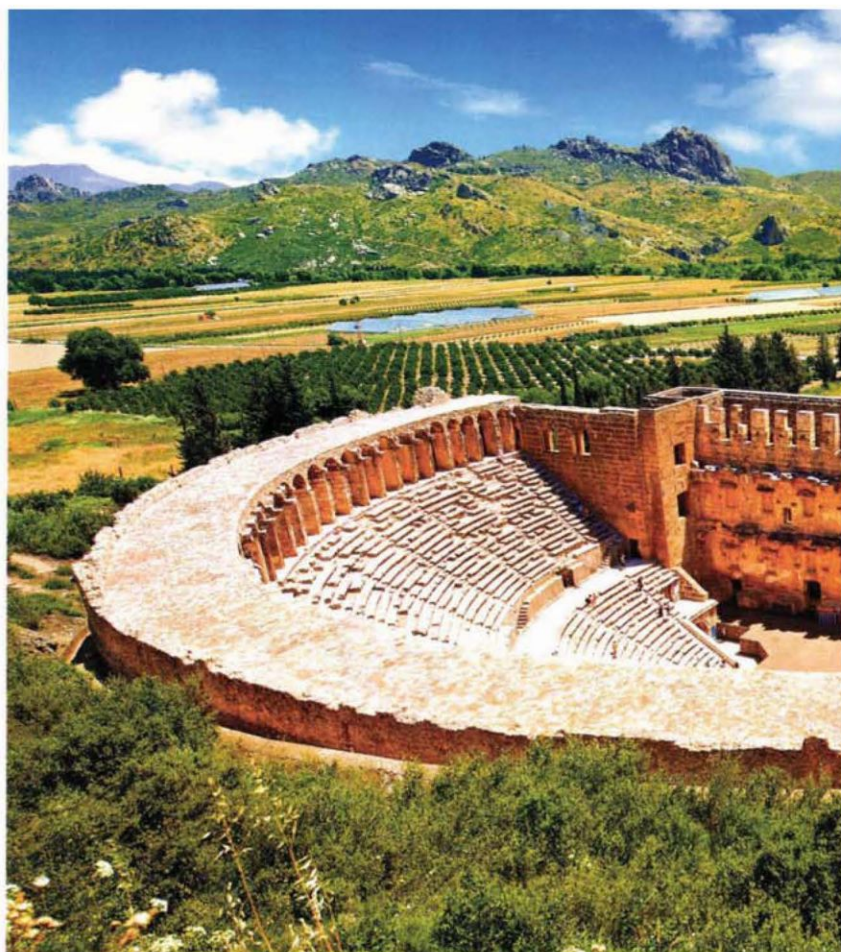
3 EURÍPIDES (485–406 aC).

L'impli. En les seves obres, trasllada els mites al seu temps. Els seus personatges són éssers humans reals, amb emocions i febleses, sota la màscara d'herois. Se li atribueix la frase: "Els déus ens donen moltes sorpreses: el que s'espera no es compleix, i per a l'inesperat sempre hi ha algun déu que obre la porta". Cap al final de la vida es va retirar a

una cova de Salamina per centrar-se a escriure les seves obres; tot i que es creu que en va signar 92, només se'n coneix l'existència de 19, entre elles *Medea* i *Les troianes*.

4 ARISTÒFANES (453–385 aC).

El rialler. Va escriure teatre ben aviat, però les seves primeres obres les va signar amb pseudònim, probablement perquè era massa jove per tenir la ciutadania i per això encara no podia presentar la candidatura als concursos dramàtics. Expressiu i alegre, en les seves obres desfogava a base de bé la fantasia i l'obscenitat. D'entre les 11 obres que se'n conserven, *Lisistrata* i *Els ocells* (segon premi al festival de Dionís del 414 aC) són les més conegudes.

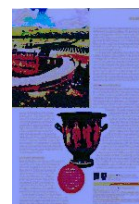
podia valorar com havia estat organitzat i premiar els organitzadors o censurar-los. Era un acte públic fonamental en la vida de tot ciutadà, regit per les estrictes normes del civisme. S'explica que el dramaturg Dífil, en el decurs d'un certamen, es va comportar indecorosament i per això el van fer fora del teatre tot agafant-lo enlaire (i el caràcter de comediant transcendeix la seva obra, perquè s'explica que aleshores Dífil va anar ràpidament a casa de la seva amant i li va demanar que li rentés els peus, però aquesta, sagaç, li va etzibar: "Que no t'han dut a coll?", fent-li veure que no els podia tenir gaire bruts).

Des del principi, el teatre era patrimoni de tots. Fet i fet, en representar els mites, els ciutadans hi reconeixien la seva tradició, els seus valors, el seu origen com a col·lectiu, perquè la mitologia, la poesia homèrica en què es basen els dramaturgs, era el seu llegat. Els mestres obligaven els nens a recitar Homer de memòria, i de la mateixa manera que estem avesats als músics de carrer, a Atenes era habitual trobar poetes declamant versos i fent petites improvisacions en qualsevol cantonada. Les representacions no tenien un públic propi i fins a cert punt culte, com de vegades podem considerar-lo avui. Tota la ciutat assistia als espectacles, que es representaven

CONTAGI ROMA

El jaciment d'Aspendos, a Turquia, conserva un dels teatres més ben preservats de l'antiguitat. Té 12.000 localitats i va ser bastit l'any 155, en temps de l'emperador romà Marc Aureli, per l'arquitecte grec Zenó.

Tota la ciutat assistia a les representacions, que es feien a l'aire lliure i a la llum del dia. Per evitar baralles a l'hora de triar seient, es va decidir vendre-les i numerar-les

► 1 Julio, 2017

AGE FOTOSTOCK

MÓN ANTIC

s'exhibien els defectes de qualsevol ciutadà. Ningú no es deslliurava de les paròdies grolleres i dels atacs despietats i sense restricció: en les comèdies, els personatges públics, polítics, filòsofs i poetes, exhibits amb noms i cognoms, podien ser la riota de tothom, i fins i tot els déus eren el blanc de molts acudits on els deixaven completament desmitificats. Aristòfanes (vegeu el desglossat) és l'autor més important d'aquest gènere.

Per la seva banda, les grans tragèdies, de la mà d'Èsquil, Sòfocles i Eurípides (vegeu desglossat), són les històries mitològiques d'herois, déus, reis i tirans, però passades pels valors cívics imposats per la societat democràtica d'Athenes. "La tragèdia té com a finalitat purificar les passions inspirant el terror i la compassió", va sentenciar Aristòtil, que va traçar les regles de la composició tràgica. Per això aquests drames tenen moments de forta emotivitat. I per això també se servien dels mites, portant a l'extrem les tensions i els perills de les històries dels déus i herois.

ELS PRIMERS CRÍTIQUES TEATRALS

Ara bé, tant en la societat grega com després en la romana, no va faltar la crítica dels moralistes vers el teatre per la seva influència, sobretot per la capacitat d'encendre les emocions, d'inflamar les masses i de vegades exposar-los històries morboses que incitaven a comportaments immorals. Plutarc explica l'anècdota del savi Soló, que va sortir tan indignat d'una tragèdia que va anar a increpar el dramaturg, Tèspis, perquè considerava que

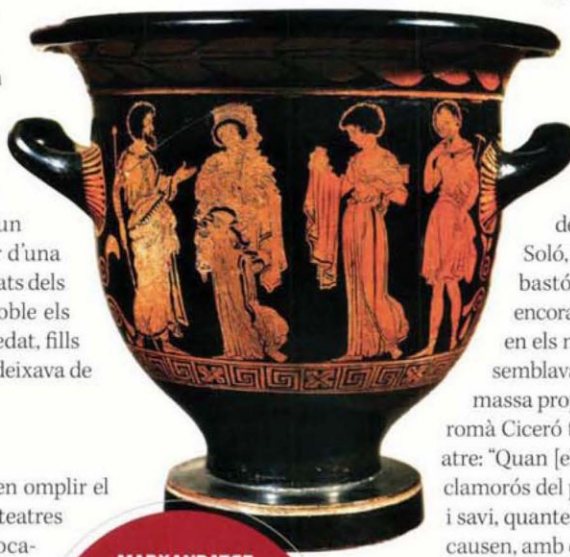
aviat es veurien les conseqüències de les ficcions sobre els comportaments i les relacions dels ciutadans: "Després de l'espectacle, l'escometé i li preguntà si no tenia vergonya de mentir d'aquella manera davant tanta gent. I en respondre Tèspis que no era pas cap mal de dir i de fer tals coses per entreteniment, Soló, colpejant violentament a terra amb el bastó, li va respondre: 'Sí, però si aprovem i encoratgem aquests jocs, aviat ens ho trobarem en els negocis i contractes!'". El passat heroic li semblava que es presentava en escena massa viu, massa proper, i això li semblava perillós. Al polític romà Ciceró també li escandalitzava el poder del teatre: "Quan [els poetes] aconsegueixen l'aplaudiment clamorós del poble, com si aquest fos un mestre gran i savi, quantes tenebres introdueixen, quantos temors causen, amb quantes passions s'inflamen!".

sempre a la llum del dia, i fins el darrer atenenc estava al dia de la producció teatral. De fet, just abans d'iniciar-se un concurs, i per aprofitar que es trobaven reunits tots els ciutadans, al teatre es llegien els bans públics, informacions d'interès general com, per exemple, els noms dels atenencs als quals, per algun mèrit cívic, se'ls havia concedit l'honor d'una corona, o s'exposaven els tributs recaptats dels estats vassalls, o es presentaven al poble els orfes que havien arribat a la majoria d'edat, fills de combatents morts, als quals l'Estat deixava de tutelar en aquell moment.

UN ESPECTACLE DE MASSES

Entre els 20.000 espectadors que podien omplir el teatre d'Athenes (compareu-ho amb els teatres actuals: la sala gran del TNC té 847 localitats, el Liceu, 2.292) eren habituals els aplaudiments, les xiulades, les picades de peu, els joves esvalotats..., tot allò que podem esperar del teatre més popular. L'aglomeració del públic també causava sovint disturbis i baralles, sobretot per aconseguir els millors seients. Arran d'això, es va decidir vendre les entrades i numerar-les.

La intemperància i la gosadia amb què sortien a la llum els draps bruts i els vicis públics i privats en les disbauxes dionisiàques van donar peu a la franquesa i la manera implacable amb què, en la comèdia grega,

MARXANDATGE
 La popularitat de les obres teatrals es fa notar arreu, com mostra aquest crater grec del segle IV aC decorat amb escenes de Medea, la tragèdia d'Eurípides.

MONTSE ARMENGOL ES HISTORIADORA.
 ISABEL RODÀ ES CATEDRÀTICA D'HISTÒRIA ANTIGA A LA UAB.

PER SABER-NE MÉS

CLAVO, MAITE; RIU, XAVIER (EDS.). *Teatre grec: perspectives contemporànies*. Lleida: Pagès, 2007.

REIG, MONTSE; RIU, XAVIER (EDS.). *Drama, philosophy, politics in Ancient Greece: contexts and receptions*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013.

La col·lecció de clàssics **Bernat Metge** (www.bernatmetge.cat) ofereix les obres dels tres grans tràgics grecs i les comèdies d'Aristòfanes, Plaute i Terenci, en cuidades versions catalanes.

► 1 Julio, 2017

31 D'OCTUBRE
DE L'ANY 1517
Marti Luter clava les '95
tesis' a la porta de l'església
de Wittenberg. Aviat es
van estendre els seus
seguidors, sobretot entre
les classes populars.